

Викладач права і майбутній юрист: дві тріади успіху

Славик БІГУН
sb@yur-gazeta.com
Ярослав БАРКОВ
yb@yur-gazeta.com
«Юридична газета»

Доктрина, етика та навички закладають основи якісної підготовки юриста. А основними рисами юриста є професійність, ввічливість і лідерство. Так вважає професор Крістофер Келлі, який нещодавно провів семінар для викладачів юридичних навчальних закладів України (ЮНЗ). Українські викладачі змогли більше дізнатися про секрети того, як стати успішним викладачем права.

Доктрина — це теорія, яка майбутнім юристам викладається через головні правові предмети. Етика — це правила поведінки, якими повинні керуватися юристи. Навички є уміннями, набутими в юридичній практиці чи її імітації. Ці три «кити», на думку американського професора Крістофера Келлі, закладають основи якісної підготовки юриста.

Ці основи традиційно закладаються в спеціалізованих навчальних установах. У США ці аналогічні ЮНЗ називають «правничими школами». Кількість таких «шкіл», які акредитовані Американською асоціацією юристів, у червні 2008 року сягнула 200 (в Україні їх, за різними даними, більше

На думку Келлі, саме творчі завдання поєднують етику, навички і доктрину

250, але кількість студентів-правників у США набагато більша, для прикладу, в 2008 році — 150 тисяч).

«Хай як дивно, в США, як і в Україні, теж є чимало проблем з якісним викладанням, — відзначає професор Келлі. Одна з них — інтеграція навичок та етики у доктрину. В американських ЮНЗ викладаються курси, які навчають практики в судах, ведення міжнародних

переговорів тощо. Проте є проблема включення його в навчальну програму».

Правничі школи, подібні до Університету Арканзасу, в якому викладає професор Келлі, розробляють стратегічний план вдосконалення викладання. «Але для узгодження і корегування цього плану потрібен певний час», — стверджує професор.

Істотна роль у цьому належить викладачам. «В американських ЮНЗ здебільшого працюють професори права, які мають два-три роки юридичної практики», — відзначає професор. Саме вони, а не адміністрація, вирішують, як викладати предмети. Ніхто не може примусити професора викладати всупереч його власному бажанню. Викладачі самі є творцями своїх лекцій. Так, декан впливає на фа-

фірми не мають часу на організацію тренінгів, тому більшість іде працювати у невеликій компанії.

Творчі завдання. Саме це, вважає Келлі, поєднує етику, навички і доктрину. Наприклад, складенню протоколу чи контракту можна навчити у формі обговорення чи гри. При цьому студенти уявляють себе представниками фірм, наче практикуючими юристами.

Не так важливий спосіб поєднання, як саме поєднання, а також орієнтація на студента, на аудиторію, яка його слухає. Між іншим, професор Келлі вважає, що набагато цікавіше працювати з іноземними студентами, ніж з американськими. Адже іноземці є представниками різних націй, унікальними у плані сприйняття інформації, способу мислення. Це, до речі, сприяє розширенню пізнання й самого професора.

Аби дізнатися більше про те, що означає "хороший викладач", ми поспілкувалися детальніше з професором Келлі, а також з низкою відомих та успішних правників. Ми спитали їх про те, хто був їхнім улюбленим викладачем і чому, а також попросили визначити головні риси хорошого викладача в плані підготовки майбутнього юриста до професійної кар'єри.

Цікавий факт

В американських ЮНЗ здебільшого працюють професори права, які мають два-три роки юридичної практики

культет (викладацький склад), але не істотно: для прикладу, він має право скорегувати розмір зарплати лише до 3%. Весь вплив зосереджений у руках викладачів: останні швидше можуть ускладнити життя декану, ніж декан — викладачам.

Виходить, що «віддаленість» між теорією (доктриною) і практикою залежить від кожного викладача. Але дискусії на цю тему сприяють поступу в цьому плані. Демонстрацією цього є те, на думку професора Келлі, що після закінчення правничих шкіл, під час навчальної практики студенти можуть працювати у великих та малих юридичних фірмах. До речі, великі престижні

ІНТЕРВ'Ю

«Вимогливість «помножена» на високопрофесійність знань»

Микола ОНИЩУК
Міністр юстиції України, к. ю. н.

— Коли йдеться про викладачів, то на думку спадають два прізвища: професор Лідія Костянтинівна Воронова та Віктор Васильович Цветков.

З-поміж головних рис хорошого викладача я назвав би, по-перше, високий рівень вимогливості до себе і до студента. По-друге, ця вимогливість має бути «помножена» на високопрофесійність знань. По-третє, необхідним є значний життєвий досвід і життєві традиції, завдяки яким викладача стають не просто носіями знань, а й носіями соціально-творчих цінностей, які дозволяють молодій людині, студенту чи аспіранту отримувати завдяки спілкуванню не тільки професійні знання, але й розуміння та усвідомлення багатьох соціально-життєвих цінностей.

Якраз названі мною викладачі, науковці відповідали цим якостям, саме тому я їх виокремлюю з-поміж інших людей, викладачів, з якими доля осясалила мене знайомством.

«Викладач сам має бути правозахисником»

Тетяна ШМАРЬОВА
старший викладач ФПвН НаУКМА, адвокат

— Моїми улюбленими викладачами під час навчання були М. І. Козюбра, В. М. Якушик, С. Д. Шапченко, Л. В. Коваль, В. М. Ша-

повал та О. Г. Алібекова (список можна було би продовжити). У викладачах я цінувала — хай як це помпезно чи банально звучить — професіоналізм. Зокрема як фахівця-науковця і викладача.

Мені імпонували такі риси викладачів як вимогливість (розумна, без фанатизму), уміння зацікавити, просто і за допомогою зрозумілої формули викласти складні речі аудиторії, здатність спрямувати на подальшу роботу, аби уникнути примітивізації. Тобто уміння викладача працювати за аудиторією: пояснювати, ставити задачу, піднімати «планку» такої задачі, спонукати мислити самостійно... Крім цих рис, важливими є людські якості, як-от повага до особистості студента, пунктуальність, щирість, лояльність (яка не межує з безпринципністю, панібратством або байдужістю).

Студенти кажуть, що запам'ятовується той викладач, після якого залишився певний багаж знань і навичок. Це правда. Але перш, ніж запам'ятати такого викладача, має бути приємність спілкування з ним, і це також залишається в пам'яті.

Саме зазначені риси (своїх кращих викладачів) і складають картину того, яким має бути хороший викладач для юриста. А ще — він повинен не втрачати зв'язок із практикою (це актуально для багатьох курсів), аби бути цікавим для студентів.

Зрештою (що не менш важливо), викладач юристів сам повинен бути правозахисником (в душі і на практиці). Він має сяяти серед студентами думку: професія юриста (адвоката, що мені ближче) — це професія, перш за все, правозахисника. А в іншу і останню — заробітчанина і, не дай Боже, інкасатора.

«Прийшовши не підготовленим до аудиторії зі ста людей, викладач викрадає, як мінімум, 200 годин робочого часу»

Василь КИСЛІЙ
старший партнер ЮФ «Василь Кисіль і Партнери», адвокат, д. ю. н., професор ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка

— Моїми улюбленими викладачами (я б виокремив двох) були Ген-

надій Костянтинів Матвеев (порівняльне цивільне право, міжнародне сімейне право і міжнародне приватне право), а також Ігор Іванович Лукашук (міжнародне публічне право).

Професор Матвеев вплинув на моє формування як викладача. Я перейняв низку його принципів, які виявилися абсолютними правильними, і це мені в житті багато допомагало. Професор передав мені, як викладачу, всі курси, які він читав, досить добре підготував мене до їх викладання. Він умів так поправити, так вказати на помилку, що сприймалося це як турбота про людину, а не як критика.

Я на все життя запам'ятав його постулати й дотримуюсь їх і зараз. Він казав: «Ви не можете зайти в ау-

диторію не підготовленим з позиції сьогоднішнього дня. Майте на увазі — казав він, — що вам треба провести зі студентами продуктивно дві години. Якщо ви зайдете не підготовленим, і в аудиторії знаходитесь, наприклад, сто людей, то зважте на те, ви вкрали в них, як мінімум, 200 годин робочого часу. Вони йшли послухати вас і щось отримати, а отримали моральну і матеріальну шкоду. Так-от, подумайте, як ви повинні її відшкодувати цим людям». Це — по-перше. А по-друге, казав він, «якщо у вас вийшло на лекції чи на парі не зовсім вдало, то майте це на увазі, йдіть і думайте, де ви допустилися помилки. Якщо студенти вас не слухають або не сприймають, це ваша основна проблема як викладача».

Професор Матвеев також говорив, посилаючись на Ейнштейна, що «якщо людина, яка вважає себе вченим, не може пояснити 5-літній дитині, чим вона займається, то вона — шарлатан». Це може бути великий теоретик, але якщо він не може зрозуміло пояснити, чим займається, в нього немає підстав бути професором в університеті.

До речі, під впливом професора Матвеева формувалося чимало нині успішних випускників Інституту міжнародних відносин, які нині працюють чи очолюють провідні ЮФ. Наприклад, Олег Рябоконт, Сергій Козьяков, Дмитро Грищенко... Їх дуже багато. Так от, всі вони заробляють собі на хліб, включаючи й мене, й не лише на хліб, а й на хліб з маслом, завдяки курсу порів-

няльного цивільного права і міжнародного приватного права, введеному і викладанню якого сприяв саме професор Матвеев.

Щодо головних рис хорошого викладача, то першою має бути любов до своєї справи і знання предмету, який ти доносиш. По-друге, в жодному разі не зупинятися на досягнутому. Як вчив мене Матвеев, веди аудиторію з матеріалом сьогоднішнього дня. Третє — велика повага, більше, ніж партнерські відносини до того, кому ти передаєш ці знання, тобто до студентів. Слід розуміти, що навчання — тяжка праця. Тим більше, що студент буває під «перехресним обстрілом» більше десяти викладачів. Додам, викладач має бути принциповим в оцінці.

ІНТЕРВ'Ю

«Юридичні фірми більше не виділяють часу для навчання нових юристів»

ІНТЕРВ'Ю

Крістофер Р. КЕЛЛІ
професор Школи Права
Університету Арканзасу
(Файтсвіль, Арканзас, США)

■ Професоре Келлі, які головні риси хорошого професора права в США?

— Професори права в США оцінюються за показниками з трьох головних аспектів: викладання, ученість (scholarship) і надання послуг (service). Ідеальний професор права — це той, хто добре викладає, часто друкується в академічних журналах, є активним у школі права (наприклад, працюючи у комісіях на факультеті чи поза ним).

Але цим стандартом відповідають небагато професорів; часто одні гарно викладають, але мало друкуються, чи навпаки. Частково це можна пояснити й тим, що різні університети по-різному цінують кожен із зазначених аспектів. Деякі елітні університети більше цінують ученість, аніж викладання. Відтак ці університети наймають професорів радше через їхню ученість, ніж викладацькі якості. У деяких більш важливим є викладання. Зрідка трапляються університети, які найбільше цінують надання йому «сервісу» (за винятком того, коли професор обіймає адміністративну посаду).

■ Тому найбажаніші якості професора можуть залежати від позиції університету?

— Так. Деякі вважають, що ученість професора допомагає йому у викладанні. Але цього ще не довело. Навчання і написання академічних статей є відмінними заняттями і потребують різних навичок.

Проте є деякі якості, які можуть сприяти професорам-ученим у викладанні. Цікавість і бажання вчитися, наприклад, є передумовою набуття знань. А знання — показник якості, атрибут хорошого професора права. Останній також повинен бути гарним співрозмовником. Це охоплює здатність слухати і розуміти, що аудиторія хоче

або що їй необхідно знати. Тому хороший професор повинен бути хорошим слухачем так само, як і хорошим лектором, модератором обговорення і автором.

Право також закладає основи взаємодії людей як безпосередньо, так і через політичні, економічні, культурні і соціальні інститути. Тому хороший професор повинен розуміти людей. І цей професор також повинен розуміти наслідки застосування права усім спектром соціальних верств членів суспільства чи народом.

Право свого часу цілком було локальним явищем. Але зараз воно, як і його застосування, стає глобальним. Тому хороший професор повинен мати знання про увесь світ, які включають розуміння людей різних народів, їх історій і культур. І наостанок, хороший професор права повинен добре входити в роль. Він має бути чесним, усебічно етичним. Хороший професор права є гарним прикладом для студентів стосовно того, що він робить як в аудиторії, так і поза нею.

Підсумовуючи, хороший професор права повинен мати знання, хороші навички комунікації, розуміння людей, їхніх культур та інституцій і високі етичні стандарти. І ще — він повинен піклуватися про прищеплення цих якостей своїм студентам.

■ Як особливості системи університетської підготовки юриста в США впливають на очікування від викладання студентів?

— У США студент-правник уже має за спиною чотири роки університетського навчання. Деякі ще до вступу мають учені ступені, досвід кількох років роботи або навіть кар'єру. Тому вік американських студентів права сягає діапазону від 21 до 50 років, іноді навіть більше.

Прийом до американських шкіл права ґрунтується на конкурентних засадах, а трирічне навчання, яке потрібно пройти, аби отримати ступінь з права, є дорогим. Щорічні ранжування шкіл права, особливо ранжування за версією U. S. News and World Report, заохочує змагання з-поміж шкіл за кращих студентів. Тому, інвестуючи в свою правничу освіту й знаючи, що надання послуг такої освіти характеризується конкурентноздатністю, американські студенти права часто є вимогливими клієнтами.

Коштовна, конкурентноздатна природа американської правничої освіти призвела до конкуренції правничих шкіл за поліпшення їхніх засобів і послуг. Ці послуги включають надання студентам і ви-

пускникам допомоги в пошуку робочих місць, оснащення навчальних аудиторій сучасними електронними технологіями, як-от безпроводний доступ до Інтернету і цифрові монітори. В Університеті Арканзасу, наприклад, ми можемо зберегти написане на екрані монітора й відіслати електронною поштою студенту, який сидить у кінці класу. Також записуються заняття, а записи розміщуються на веб-сайті університету.

■ Які методики використовуються у викладанні?

— Сократичний і лекційний методи продовжують домінувати. Але ці методи конкурують з тими, що зосереджуються на стимулюванні

Цікавий факт

Студенти, деякі випускники мають борги, що перевищують 100 тис. доларів

обговорень або моделюванні усних дебатів, консультуванні клієнта або багатосторонніх переговорах. Популярними є презентації за допомогою програми PowerPoint, як й інших візуальних допоміжних засобів. Один із моїх колег використовує кліпи з популярних фільмів у викладанні курсу «Професійна відповідальність правника».

Студенти також користуються новими технологіями. Крім багатьох комерційних видань, зараз друкується чимало студентських навчальних посібників, які доступні в друкованому чи аудіовізуальному форматі, студенти розміщують на веб-вузлах спільно підготовлені примітки щодо курсів.

Ці студентські та факультетські ресурси коштують чималі гроші, як й найм викладачів. У США добре платять професорам права, хоча за розміром зарплат вони займають третє місце, в порівнянні з викладачами з медичних і бізнес-шкіл. Влаштуватися викладачем складно, оскільки в США дуже багато юристів. За нинішньою моделлю найму професорів викладач у середньому має менше 5 років практики. Ця модель, мабуть, зміниться, оскільки більшість американських шкіл права нині зміщують акцент з ученості до навчання студентів практики права.

■ З якими загальними проблемами стикаються професори і студенти права в США, і які проблеми можна вирішити?

— Американські школи права довго критикували за їхню неспроможність навчити студентів прак-

тики права. Традиція, започаткована елітними школами права, довершена іншими школами, ґрунтувалася на викладанні доктрини права, залишаючи практичне навчання права фірмам, що наймають студентів після здобуття освіти. Ця традиція частково пояснює те, чому елітні школи права надають перевагу найму професорів із невеликим досвідом практики у сфері права.

Але ця традиція зараз протистоїть дійсності сучасної практики права. Юридичні фірми більше не виділяють часу для навчання нових юристів. У США юридична практика стала бізнесом із фокусом на прибутковості. Оскільки через конкуренцію за кращі кадри початкові заробітні плати правників зросли, фірми не можуть більше приділяти часу для навчання. Пріоритетом є вироблення рахункових годин.

Американські школи відповідають на цю критику, але найбільші школи роблять це повільно. Здебільшого додаючи до навчальної програми клінічні програми замість курсів у навчальних аудиторіях. Молоді професори чинять опір цьому процесу, оскільки мають очікування того, що вони хочуть стати вченими, а не викладачами того, як практикувати право. І професори, яким зручно працювати за накатаною схемою, часто не мають бажання спробувати щось нове.

Американські школи права також протистоять глобалізації практики права, а також — необхідності робити більше для того, щоб навчити студентів краще функціонувати в умовах міжнародного правового ринку, що розростається. Багаті правові школи можуть відповідати цьому виклику, додаючи курси, які орієнтовані на міжнародне право. Школи з меншими ресурсами не можуть цього так легко зробити.

Ще один істотний чинник — це вартість правничої освіти в США. Вона спричиняє багато негативних наслідків. Навчання не доступне талановитим студентам, котрі не можуть здобути правничу освіту без фінансової допомоги. Навіть більшість багатих студентів часто позичають десятки тисяч доларів для навчання. В результаті ці студенти, деякі випускники мають борги, що перевищують 100 тис. доларів. Це обмежує кар'єрні альтернативи. Зростання вартості американської правничої освіти — проблема, яка не була вирішена, і, ймовірно, не буде вирішена найближчим часом. А, може, й ніколи взагалі.

■ Що вас вразило у викладанні права в Україні?

— Обізнаність українських студентів з міжнародним та зарубіжним правом. Це виявилось під час цифрових відео конференцій (DVCs) зі студентами права в Києві, які проводилися за участю Університету Арканзасу та за підтримки Посольства США в Україні (планується проведення більше 9 відео конференцій цього академічного року). Однак знання міжнародного права, знання про світ студентів права у США, населення США, є дуже бідним.

Але українські студенти часто стикаються з тією ж проблемою, що й багато моїх студентів — потребою удосконалити навички написання англійською мовою. Подобається це вам чи ні, але англійська мова є мовою світових бізнесових кіл. І вміння правильно писати англійською — істотна навичка, якою повинен володіти кожен юрист, який хоче надавати послуги своїй громаді. У Школі права Університету Арканзасу студенти зобов'язані три семестри займатися правовим письмом — «legal writing». Але навіть цього не достатньо для деяких студентів, особливо тих, хто не мав істотного досвіду написання в школі чи на останньому курсі університету.

Я помітив певний прогрес у тому, як до вирішення цієї проблеми підходять в Україні. У липні 2008 року я викладав правове письмо студентам-правникам і молодим юристам у «літній школі», яка проводилася за підтримки ЮФ «Інюрполіс» у Харкові. Для викладання я користувався деякими книгами і матеріалами, які використовував для наших студентів.

Думаю, що використання дистанційного навчання, інтерактивні аудіовізуальні комунікації й інші форми співпраці між американськими та українськими школами права (як-от Університетом Арканзасу), а також ініціативи, подібні до тих, які підтримала ЮФ «Інюрполіс», можуть бути ефективними.

Правники, які здобувають професію сьогодні, завтра працюватимуть із правниками інших народів. Як викладачі й студенти, ми стикаємося з подібною проблемою: як ефективно навчати й підготувати до професії.

Мені приємно мати нагоду звернутися до читачів «Юргазети». Я планую повернутися до України в грудні 2008 року, і цього візиту я чекаю з нетерпінням. Україна — дивовижна країна. Я з нетерпінням очікую продовження співпраці зі школами права і правниками в Україні.

«Професори спонукали симпатію до професії, зацікавлювали»

Олексій РЕЗНИКОВ
партнер ЮФ Magisters, адвокат

— Мої улюблені викладачі — це професори Львівського національного університету Василь Тимофійович Нор і Петро Мойсейович Рабінович. Передусім, вони справляли враження професорів-юристів, а також спонукали симпатію до професії. Друге — вони не вимагали зачувати якихось дат чи цифр, а вчили мислити. Тобто вони говорили, що їхнє завдання — навчити студента шукати відповідь на правове питання, знати, де її знайти, а згодом — як правильно її тлумачити. Можна було, відповідаючи під час заліку, іспиту на питання, навіть

не пам'ятаючи якогось визначення, показати, що ти мислиш і знаходиш спосіб пояснити свої міркування. Це цінувалося.

З-поміж головних рис хорошого викладача в плані підготовки ним хорошого юриста для професійної кар'єри відзначаю уміння донести, зацікавити студента в цьому предметі. Якщо вдалося зацікавити студента в предметі — це вже запорука успіху. Далі — справа за тим, аби донести інформацію так, щоб вона була сприйнята і запам'яталася. У результаті студент легко опанує відповідний предмет.

«Викладач має бути цікавою людиною, особистістю»

Ігор ГОЛОВАНЬ
керуючий партнер ЮФ «Головань та партнери», адвокат, к.ю.н.

— Моїми улюбленими викладачами були О. С. Янкova (цивільне право) та Л. М. Кудрявцева (фінансове право). Нині пані Янкova є завідувачем кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету, де я працюю доцентом. Окремо маю згадати професора Г. Л. Знаменського, що викладав теорію права, коли я був студентом. Згодом він був науковим керівником моєї кандидатської дисертації.

На мою думку, викладач, перш за все, має розумітися на тому, що викладає. А, по-друге, бути цікавою людиною, особистістю.